

Проблемна ситуація, яка є ключовим елементом проблемно-розвиваючого навчання, в науково-методичній літературі визначається як психологічний стан, що виникає в результаті мисленої взаємодії суб'єкта (учня) з об'єктом (навчальним матеріалом), який викликає пізнавальну потребу розкрити суть процесу або явища, що вивчається. Залежно від її складових, виділяють чотири компоненти проблемної ситуації: об'єкт (матеріал, що вивчається), суб'єкт (учень), мислена взаємодія (процес мислення, спрямований на об'єкт) та особливості цієї взаємодії (зважаючи на виявлені суперечності), аналіз яких переростає в пізнавальну потребу учня розкрити суть об'єкта, що вивчається [1, с. 313].

На думку Г.І. Ромашкіної, створення проблемної ситуації спрямовує учнів на її рішення, організує пошук рішення. Позитивним моментом є той факт, що в процесі проблемного навчання учень стає суб'єктом свого навчання і, як результат, у нього утворюються нові знання, він оволодіває новими засобами дії. Безперечно, використання проблемних ситуацій на уроці англійської мови підвищує рівень мотивації учнів до вивчення іноземної мови. Прагнення досягти позитивного результату викликає задоволення від самого процесу, що сприяє розвитку інтересу до іноземної мови. Слід погодитись, що оволодіння мовою як засобом спілкування для сприйняття світу, людей та ідей проходить ефективніше у рівноправній співпраці, активному пошуку, який, в свою чергу, має базуватись на творчій основі [6].

Серед методів проблемного навчання, які спрямовані на розвиток творчих здібностей студентів у процесі іншомовної освіти, дослідники виокремлюють такі: кейс-метод, рольові та ділові ігри, мозковий штурм, дискусії, презентації, метод проєктів. Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що більшість методів проблемного навчання містить у своїй структурі елементи ігрової діяльності, які моделюють ту чи іншу життєву або професійну ситуацію. Тому для підвищення рівня творчих можливостей майбутнього фахівця доречно використовувати саме ігрові форми навчання. Проблемне навчання надає багато можливостей для розвитку творчих здібностей студентів. Викладач має обрати ті методи, які найкраще стимулюють творчу активність студентів певної групи. Розмаїття методів дозволяє зацікавити студентів і спонукає виявити власне «Я».

Таким чином, системне та поетапне використання зазначених методів формує у студентів стійкі навички самостійної роботи, розвитку творчого мислення та активної участі у вирішенні тієї чи іншої проблеми, що поступово розкриває творчий потенціал, надає впевненості у власних знаннях і долає страх перед неправильним рішенням чи відповіддю. Руйнується й бар'єр, який може виникнути у стосунках між викладачем та студентами; всі суб'єкти навчальної діяльності працюють на засадах творчої співпраці, викладач більше не виступає єдиним правильним джерелом

вирішення всіх питань – ініціатива переходить до рук самих студентів. Поступово відбувається формування творчої особистості майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.П. Педагогіка: [Посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 576 с.
2. Джава Н.А. Дидактичні засади реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчанні іноземних мов учнів старшої школи: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 / Надія Арсентівна Джава. – Київ, 2010. – 228 с.
3. Катеренчук О.В. Роль та місце ділової гри в навчанні англійської мови студентів юридичних спеціальностей / О.В. Катеренчук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. — 2009. — Вип. 145. — С. 52-55.
4. Мойсєєнко Л.А. Формування творчого мислення студентів як основа інноваційного розвитку суспільства / Л.А. Мойсєєнко // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2008. – № 3 (2). – С. 73-83.
5. Про вивчення іноземних мов у 2010/2011 навчальному році (Міністерство освіти і науки України, проєкт) // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. – № 4. – С. 10 – 17.
6. Ромашкіна Г.І. Шляхи створення проблемних ситуацій на уроці іноземної мови / Г.І. Ромашкіна // Іноземні мови. – 2009. – № 3. – С. 18 – 19.
7. Скаун О.Ф. Юридическая деонтология: [Учебник] – [Електронний ресурс] / О.Ф. Скаун, Н.И. Овчаренко. – Х., 1998. – 270 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z082_6.html

УДК 378.147

Биконя О.П.

докторант Київського національного
лінгвістичного університету

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних передумов самостійної роботи з англійської мови студентів немовних спеціальностей.

Ключові слова: психолого-педагогічні передумови, самостійна робота, англійська мова, студенти немовних спеціальностей.

Биконя О.П. Психолого-педагогические основы самостоятельной работы студентов неязыковых специальностей при изучении английского языка. В статье теоретически проанализированы психолого-педагогические основы самостоятельной работы при изучении английского языка студентами неязыковых специальностей.

Ключевые слова: психолого-педагогические основы, самостоятельная работа, английский язык, студенты неязыковых специальностей.

Вуконя О.П. Psychological and pedagogical pre-conditions of the non-linguistic students' self-study English. This article deals with theoretical analysis of psychological and pedagogical pre-conditions of the non-linguistic students' self-study English.

Key words: *psychological and pedagogical pre-conditions, non-linguistic students, self-study, English.*

Аналіз науково-педагогічної літератури і практика навчання іноземної мови в економічному вищому навчальному закладі вказують на те, що однією з основних причин низької мовної компетенції студентів немовних ВНЗ є недостатнє місце, що відводиться самостійній роботі при вивченні іноземної мови. Основний напрям розв'язання проблеми поліпшення мовної підготовки студентів немовного ВНЗ, майбутніх фахівців у різних галузях науки, економіки, освіти — це виховання і розвиток самостійності і творчості студентів, вдосконалення організації самостійної позааудиторної роботи студентів (СПРС) при вивченні іноземної мови, поліпшення її методичного забезпечення, впровадження нових інформаційних і педагогічних технологій.

Вивчення наукових джерел крізь призму вимог Болонської декларації засвідчило, що проблема самостійної роботи студентів була актуальною в різні періоди розвитку вищої освіти. Але якщо на етапах становлення вищої освіти самостійна робота студентів розглядалась як важлива форма організації навчального процесу, що поступалася за обсягом аудиторним заняттям, то сучасні нормативні документи Міністерства освіти і науки України визнають її основним видом навчально-пізнавальної діяльності студентів. Навчальний час, відведений на СРС, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення конкретної дисципліни.

Новою парадигмою освіти визначається якісно новий етап удосконалення самостійної роботи студентів у навчально-виховному процесі, якій присвячена велика кількість наукових праць, де розкриваються різні аспекти цієї проблеми: сутність самостійної роботи та її значення; види робіт та методика їх організації; ефективність самостійної роботи та ін. Різні аспекти проблеми самостійної роботи студентів розглянуто в дослідженнях вітчизняних науковців (А.М. Алексюк, В.К. Буряк, О.В. Заїка, Л.В. Клименко, В.А. Козаков, В.В. Луценко, В.Д. Мороз, П.І. Підкасистий, М.І. Сметанський та ін.). Самостійній роботі студентів у процесі оволодіння іноземною мовою присвячена низка наукових досліджень, які вирішують окремі питання цієї проблеми (О.М. Акмалдінова, М.А. Алієва, Т.М. Гусак, Л.І. Іванова, К.Б. Карпов, А.С. Лур'є, М.В. Ляховицький, О.Г. Малінко, З.В. Матукайтес, С.Ю. Ніколаєва, І.П. Павлова, О. О.Письменна та ін.) та загальні проблеми в цілому (Т.М. Біла, А.С. Кузьміна, Л.О. Лужних та ін.). Проблемам організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови присвячено дослідження Н.С. Журавської, С.Г. Заскалеті, Н.В. Майер, Л.В. Онуцак, Н.В. Ягельської та ін.

Мета статті — проаналізувати психолого-педагогічні передумови самостійної позааудиторної роботи (СПР) з англійської мови (АМ) студентів

немовних спеціальностей у вищому навчальному закладі.

Формування самостійності є основною метою навчального процесу у вищій школі. Самостійність є однією з властивостей особистості, що характеризується, з одного боку, сукупністю знань, умінь, навичок, якими володіє особистість, а з іншого — потенційними можливостями і ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів й умов здійснення. Пізнавальна самостійність та активність розглядаються не тільки як особистісні якості, а як професійні якості фахівців з економіки. В тлумаченні самостійності акцент робиться на здібності особистості зробити власний вибір без зовнішньої допомоги: приймати рішення щодо планування, організації, оцінювання, контролю діяльності та її результату без зовнішньої допомоги, тобто управління власною діяльністю. Активність розглядається як невід'ємна, необхідна умова самостійності.

Законом України „Про вищу освіту” визначено самостійну роботу як форму навчального процесу, яка є „основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових для відвідування навчальних занять [2, с. 166]. *Зміст самостійної роботи студента* визначається навчальною програмою з дисципліни, завданнями та вказівками викладачів. Вона забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної дисципліни. Методичні матеріали для самостійної роботи студента мають передбачати можливість проведення ним самоконтролю за рівнем розуміння і засвоєння навчального матеріалу” [2, с. 166].

Сутність самостійної роботи розглядається як метод навчання, як форма організації пізнавальної діяльності, як засіб залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності і, нарешті, як вид навчальної діяльності студентів. Неоднозначність у визначенні сутності, завдань, методів, форм і засобів організації самостійної роботи не тільки несприятливо позначається на теоретичному аспекті дослідження проблеми, а й має негативний вплив на практику навчального процесу.

Розглянемо психологічні особливості адаптації студентів немовних спеціальностей до самостійної навчальної роботи з англійської мови позааудиторно.

Зокрема, значення терміну «адаптація» передбачає пристосування будови й функцій організму, його органів та клітин до умов середовища [5]. Процеси адаптації скеровані на збереження гомеостазу, тобто збереження відносної сталості біологічних властивостей внутрішнього середовища організму людини щодо особливостей зовнішнього середовища. У широкому плані йдеться не лише про біологічні властивості, а й нервово-психічні, які забезпечують збереження й підтримання оптимальних умов для функціонування мозку, нервової системи в цілому в процесі реалізації різноманітних форм діяльності.

Студенти мають пристосуватися до умов життя і діяльності згідно з новими соціальними функціями та особливостями роботи вищого навчального закладу. У процесі адаптації, зазначає А.І. Кузьмінський у своєму дослідженні, їм необхідно подолати низку суб'єктивних і об'єктивних труднощів [4]. Суб'єктивні труднощі викликані індивідуальними особливостями анатомо-фізіологічного, психічного й соціального розвитку. У переважній більшості особистість може подолати їх самостійно, спираючись на власний соціальний досвід, але їм необхідна цілеспрямована педагогічна допомога.

До об'єктивних труднощів належать ті, які визначаються середовищем, обставинами, особливостями діяльності конкретного ВНЗ. На них студент не може здійснити безпосередній вплив, змінити їх на свою користь. У цьому плані вчені виділяють три групи труднощів: соціальні, навчальні, професійні.

Навчальні труднощі викликані тим, що студенти зустрічаються з новими формами та методами навчальної діяльності, особливостями організації самостійної роботи, контролю за нею з боку викладачів. Вмілі й застережливі дії викладачів допоможуть студентам здолати ці труднощі, адаптуватися до незвичних форм, методів і видів навчальної роботи. По-перше, це ознайомлення студентів з психолого-педагогічними особливостями видів, методів, форм організації навчання у вищій школі. По-друге, допомога в оволодінні методами та прийомами навчальної роботи. Це має здійснюватися як на окремих заняттях з іноземної мови, так і в процесі виконання певних завдань в позааудиторний час. По-третє, варто дотримуватися спеціально організованої самостійної позааудиторної роботи з англійської мови студентів немовних спеціальностей. Особливо це стосується таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння та письмо.

Ефективними методами організації СПР з АМ студентів є чітке дозування завдань на кожне заняття, а також контролю й оцінювання самостійної роботи. Це зумовлено тим, зазначають вчені, що переважна більшість випускників загальноосвітніх шкіл недостатньо володіють методами самостійної навчальної роботи, у них не до кінця сформовані вміння самоаналізу і самооцінювання. Поступово треба вести студентів до оволодіння системою самоаналізу, вироблення почуття відповідальності за результати навчання. Нехтування таким підходом нерідко призводить до того, що частина студентів, не відчуючи щоденного контролю за навчальною працею з боку викладачів і батьків, до якого вони звикли впродовж навчання в загальноосвітній школі, починають відставати у навчанні, не встигають.

Порівняно менш складними є професійні труднощі. В процесі оволодіння професією економіста труднощі долаються поступово шляхом оволодіння знаннями з певних економічних дисциплін, завдань з проходження практики на певному підприємстві, перші кроки якої спрямовані на адаптацію до своєї майбутньої діяльності. Однак

частина студентів стикаються зі значними труднощами на перших етапах навчально-виховної роботи. Окремі з них розчаровуються у своєму професійному виборі.

Аналіз науково-методичних джерел свідчить, що забезпечують самостійний розвиток особистості за такими напрямками: мотивація і мотиваційна готовність, рефлексивність, системність знань, розвиток засобів і прийомів діяльності, що визначається сформованістю вмінь самостійної навчальної діяльності, необхідних для професійного вдосконалення, усвідомленим самостійним керівництвом студентом процесом самопізнання.

Педагогічний процес завдяки індивідуальному підходу й творчому ставленню дозволяє створити зовнішні та внутрішні умови для саморозвитку студента. Зовнішні умови стають стимулом, першим кроком на шляху до саморозвитку і впливають на створення внутрішніх умов. Так, вчені Л. Василенко та І. Василенко зосередили свою увагу на проблемі психологічного супроводу особистісно-професійного саморозвитку майбутнього фахівця, який спрямований на створення умов для повноцінного професійного становлення особистості, надання своєчасної допомоги та підтримки, а при необхідності – до здійснення корекції особистісно-професійного розвитку [1]. Феномен психологічного супроводу розглядається в сучасній психології та педагогіці в контексті інноваційних процесів в освіті. Такий психологічний супровід є системою заходів, спрямованих на створення умов для успішного навчання, діяльності та розвитку особистості. Результатом психологічного супроводу є повноцінна реалізація психологічного потенціалу особистості, формування психологічної компетентності щодо здійснення вибору та подолання труднощів особистого та професійного життя.

Критеріями змістовно-операційного компонента пізнавальної самостійності, І. Шаповал визначає такі характеристики когнітивних процесів, які зумовлюють успішне самостійне розв'язання завдань: цілісність і структурність сприйняття; логічність запам'ятовування; гіпотетико-дедуктивний характер мислення й уяви; самостійність мислення; гнучкість мислення; усвідомленість когнітивних дій; перенесення [6].

Очевидно, що ці характеристики можуть бути використані також і для аналізу пізнавальної самостійності, а саме: перший і другий показники ілюструють особливості її мотиваційного, третій – вольового компонентів.

У контексті нашого дослідження поняття «психологічний супровід особистісно-професійного саморозвитку майбутнього економіста в процесі вивчення АМ позааудиторно» ми визначаємо, як систему заходів, спрямованих на створення психолого-педагогічних умов для прийняття суб'єктом розвитку (майбутнім економістом) оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору, успішного професійно-особистісного становлення, розвитку та саморозвитку в процесі організації СПР з АМ. Метою такого супроводу

виступає становлення особистості майбутніх економістів, актуалізація тієї сукупності особистісних якостей студентів, яка зумовлює розвиток їхньої суб'єктності. Розвиток суб'єктності майбутніх економістів передбачає створення таких психолого-педагогічних передумов, які виступають основою активізації процесів самосвідомості: самопізнання, самооцінювання, самоаналізу, самоконтролю, самовизначення та саморозвитку. Психолого-педагогічний супровід має сприяти послідовному розгортанню у майбутнього фахівця відповідних сторін суб'єктності: інтернальності, продуктивності щодо власних переживань, незалежності, здатності до самовизначення. Показниками ефективності здійсненого формувального впливу виступають відповідні суб'єктні якості: внутрішній локус контролю, здатність свідомо брати на себе відповідальність за зроблений вибір, за свої вчинки, за власний розвиток; рефлексивність, осмисленість життя, позитивне самоставлення, автономність, позитивна внутрішня навчально-професійна мотивація, самоактуалізація.

Акцентуючи увагу в процесі організації студентів СПР з АМ на плануванні, моделюванні, програмуванні, оцінці та контролі студентами власної пізнавальної діяльності, викладач сприятиме розвитку компонентів саморегуляції та в кінцевому результаті підвищенню ефективності СПР.

Слідом за І.П. Задорожною, ми вважаємо, що педагогічними передумовами ефективності СПР студентів є знання раціональних прийомів роботи з іншомовним (у нас: англomовним) матеріалом; вибір оптимальних стратегій і прийомів, адекватних поставленій задачі; відповідний рівень інформаційної культури студентів, який забезпечує можливість швидкого пошуку та інтерпретації інформації; вміння раціонально розподілити час та контролювати поточні результати; своєчасне внесення корективів на основі результатів поточного контролю чи самоконтролю. З психологічного погляду ефективність СПР визначається здатністю до саморегуляції та мотивацією, яка забезпечується створенням ситуації розвитку, моделюванням особистісно значущого для студента контексту навчальної діяльності, спрямованого на створення реального продукту; навчанням у співробітництві, акценті на рефлексивну самооцінку, самоконтроль та саморегуляцію навчальної діяльності [3].

Використання інноваційних засобів навчання, таких як інформаційно-комунікаційні технології, буде найефективнішою організаційною моделлю психолого-педагогічного супроводу особистісно-професійного саморозвитку майбутнього економіста, активізацією самостійності студентів у позаурочний час.

У межах нашої проблематики використання гри на оволодіння англomовними продуктивними видами мовленнєвої діяльності є також доречним з огляду на можливість розігрувати ситуації майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме організації та розгортанню суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу, забезпечуватиме їх

власну активність. Такі методи – це створення ситуації спільної творчої (продуктивної) діяльності викладача і студентів, в якій, з поміж усього іншого, відбувається процес взаємодії особистостей. У ході викладання дисциплін професійного й практичного спрямування нам видається доцільним використання саме цієї групи методів навчання, що й забезпечуватиме психолого-педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку та саморозвитку фахівця.

Звідси актуалізація особистісно-розвивального потенціалу психолого-педагогічних передумов в організації СПР майбутніх економістів з АМ передбачає: а) розширення інформаційної основи діяльності, тобто застосування нових форм і прийомів роботи, які дають можливість студенту отримати максимум інформації про майбутню професійну діяльність та про себе в ній; б) стимулювання пізнавальної активності, спрямованої на себе як суб'єкта праці, пізнання та спілкування; формування вмінь спостерігати, накопичувати, фіксувати, аналізувати й узагальнювати власний професійний досвід; в) урахування специфіки конкретної сфери діяльності, яка при вмілому використанні може створити певні можливості для самокорекції та самовиховання; г) оволодіння англomовними продуктивними видами мовленнєвої діяльності. Сприяння розвитку самостійності студента в процесі навчання у вищому навчальному закладі сприяє підвищенню рівня рефлексивності, усвідомленості, активності та відповідальності.

На базі викладеного концептуального підходу до розуміння сутності й закономірностей психолого-педагогічних основ при організації СПР майбутніх економістів з АМ ми вбачаємо за можливе вивчення психолінгвістичної характеристики англomовних продуктивних видів мовленнєвої діяльності у навчанні студентів немовних спеціальностей АМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Л. Психолого-педагогічні умови активізації особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога / Л. Василенко, І. Василенко // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mail.social-science.com.ua/journal_content/505/78d5c0e617a2a8950b1ae5d92cf5038e.
2. Закон України „Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / За заг.ред. В.Г. Кременя. – К., 2002. – 323 с.
3. Задорожна І.П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: [монографія] / Ірина Павлівна Задорожна. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – 304 с.
4. Кузьмінський А.І. Особливості навчальної роботи студентів і передумови її ефективності. Навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
5. Термін «адаптація». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Адаптація_\(біологія\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Адаптація_(біологія)).
6. Шаповал І. Психологічні механізми та чинники формування пізнавальної самостійності / Іванна Шаповал // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mail.social-science.com.ua/journal_content/528